

VRAMČEVA DJELA U SLAVISTIČKOJ STRUČNOJ LITERATURI

Jembrih, Alojz

Source / Izvornik: **Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 1989, 45 - 61**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:389553>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for
Croatian Studies](#)

ALOJZ JEMBRIH

VRAMČEVA DJELA U SLAVISTIČKOJ STRUČNOJ
LITERATURI

Four hundred years after his death, Antun Vramec is still present in the scientific work of Slavists: since the second half of the 19th century he has become the most widely discussed Kajkavian Croatian writer. The present survey of the most important philological works about A. Vramec includes fragments from private letters written by famous Slavists and centered upon A. Vramec's work.

* * *

KRONIKA vezda znovich zpravljena kratka szlouenzkim iezikom po D. Antolu pope Vramcze, kanouniku zagrebekkom. Psal: 118. Domine gressus meos dirige. Stampane v Lublane po Iuane Manline, leto M.D.LXXVIII.¹ POSTILLA na vsze leto po nedelne dni vezda znouich szpraulena szlouenzkim iezikom. Po Antolv Vramcze Sz:p: doctore i czirkue varasdinszke.

* Ovaj rad bio je namijenjen *Radovima* 2 kao referat što je pročitan na Znanstvenom skupu povodom 400. obljetnice tiskanja prve knjige u Varaždinu — Vramčeve Postille (1586), Varaždin, 26—27. studenoga 1986. Usp. Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin JAZU, knj. 2, Varaždin 1988, 407—501.

¹ Dosada su poznata samo dva primjerka *Kronike*. Jedan se nalazi u NSB u Zagrebu, a drugi u NUK u Ljubljani. O tom prvom povijesnom djelu na narodnom jeziku pisali su Vj. Klaić, v. bilj. 50 ovdje; Nikola Radojčić, O izvorima *Vramčeve kronike* (1578), »RAD JAZU«, knj. 235, Zagreb 1928, 27—49; Alojz Jembrih, *Život i djelo Antuna Vramca*, Čakovec 1981, 84—126. Recenzije o istoj knjizi: Zvonimir Bartolić, *U potrazi za Vramcem*, »Gesta«, IV, br. 8—9, Varaždin 1982, 171—174; isti, *Vramec u novom svjetlu*, »Međimurje« (tjednik), br. 1425 (29. siječnja), Čakovec 1982, 11; Alenka Šivic-Dular, *Častitljivi pisec iz Ormoža*, Knjižni listi — »Delo«, št. 291 (16. XII) Ljubljana 1982, 5; Mijo Lončarić, *Prilog kajkavskoj dijalektologiji*, »Odjek«, 1—15. II; Sarajevo 1983, 22; Wolfgang Kesler u: »Österreichische Osthefte«, Jhg 25, Heft 3, Wien 1983, 375—376; isti u: »Südost-Forschungen« Bd. 42, München 1983, 403—404; Tone Potokar, *Jembrihova študija o Vramcu*, »Knjiga«, br. 4, Ljubljana 1982, 252—253; Vladimir Dumbović u: »Marulić«, XV, br. 2, Zagreb 1982, 191—192; Rudolf Preinerstorfer u: »Wiener Slavistisches Jahrbuch«, Bd. 29, Wien 1983, 152—154; Lászlo Hadrovics u: »Anzeiger für slavische Philologie«, Bd. XIV, Graz 1983, 201—206, v. također Bd. XV/XVI: 1984/1985, 256—260; Božidar Finka u: »Suvremena lingvistika«, br. 25—26, Zagreb 1984-85, 78.

Psalm 118. Domine gressus meos dirige. Stampano v szlobodnom kralieuum varassu Varasdine. M.D.LXXXVI.

POSTILLA veszda znovich zpravlena szlouenszkim ieszikom po godoune dni, na vsze leto. Po Ant: Vramczv Sz:P. Doctoru. Psalm 118. Domine gressus meos dirige. Stampano v szlobodnom Kralieuum Varassu Varasdinu. M.D.LXXXVI.²

Navedena Vramčeva djela u slavistici privlače pažnju i znanstveni interes istraživača gotovo sto dvadeset godina, i to iz više motrišta: lingvistike, povijesti književnosti, povijesti, kulturne povijesti,³ tiskarstva,⁴ teologije, povijesti umjetnosti s obzirom na ilustracije u Postilli, te povijesti knjige uopće.⁶

Najraniji spomen o prvoj knjizi tiskanoj u Varaždinu, o Vramčevoj *Postilli*, nalazimo u djelu njegova prijatelja Blaža Škrinjarića *De agno paschali*, koje je objavljeno latinskim jezikom godinu dana nakon *Postille* (1587) također u Varaždinu. U posveti knjige Antunu Vramcu Škrinjarić nam je ostavio relevantan podatak koji se prije svega odnosi na Vramca a dijelom i na društvene odnose u Varaždinu i Zagrebačkoj biskupiji tadašnjeg vremena. Škrinjarićev zapis u prijevodu glasi: »/.../ Doista se bojah ljudi kao i ujeda zavidnika, od kojih neki zlovoljno kude čak i tvoje svete napore na medjeljnim i blagdanskim evanđeljima, koja su netom slavenskim jezikom objavljena u čast domovine i slavenskog naroda /.../«⁷

Riječ je, kako vidimo — doduše indirektno — o Vramčevoj *Postilli*, koja je prema Škrinjarićevu svjedočanstvu naišla na oštru kritiku kod (ili od) nekih suvremenika, zbog kojih se i on bojao izdati djelo pisano latinskim jezikom.⁸

Škrinjarić se bojao objaviti svoje djelo najvjerojatnije zbog toga što su u ono vrijeme neki ugledni crkveni ljudi bili preosjetljivi u odnosu pre-

² Najpotpuniji primjerak *Postille* nalazi se danas u NSB u Zagrebu: nepotpunih je primjerala registrirano desetak. *Usp. Život i djelo A. Vramca*, 127—140, 209—225. Oba dijela Vramčeve *Postille* uređena su, kako kaže on sam u latinskoj posveti Petru Herešincu prema »iuxta cursum almae Ecclesiae Zagrabienensis«, što znači po obredu zagrebačke crkve. Taj osobiti zagrebački obred dolazi do izražaja u oba dijela, čak više u drugom dijelu »po godovne dni«, jer tu pored općih svetaca dolaze i pokrajinski sveci, kao sv. *Ladislav*, sv. *Stjepan kralj*, sv. *Emerik*, sv. *Jalžabeta* itd. Njihovi blagdani iziskivali su posebna evanđelja, a prema njima i tumačenja. Stoga Vramec nije nikako mogao preuzeti evanđelja iz regensburške *Postille* (1568), kako je to svojedobno tvrdio Matija Murko (1861—1951).

³ *Usp. bibliografiju u knjizi Život i djelo A. Vramca.*

⁴ Više o tome Alojz Jembrih, *Ivan Manlius prvi tiskar Varaždina*, Stoletni KAJ — Kolendar, Zagreb 1986, 29—45.

⁵ Turčinović, *nav. dj.*

⁶ Posebno valja istaknuti da je od svih dosada poznatih kajkavskih izdanja Vramčeva *Postilla* najljepše grafički i likovno opremljena knjiga. To je potvrdila izložba u NSB u Zagrebu (od 1. do 22. VII. 1987) pod nazivom *Slika u knjizi — Iluminirani kodeksi i ilustrirane knjige od XI. do XVI. stoljeća.*

⁷ Citav prijevod Škrinjarićeve posvete Vramcu prvi put je objavljen u knjizi *Život i djelo A. Vramca*, 264—265. Jedan primjerak Škrinjarićeva djela nalazi se u Ljubljani, NUK, sign. 7019 VI A.d.I. Tom primjerku nedostaje nekoliko stranica.

⁸ Ostaje otvoreno pitanje tko su bili kritičari *Postille*. Vramec ih općenito naziva »nazlobniki i nenauidniki, ki nigdar nobenega nesu nikaj vučili ni včimili«.

ma biblijskim tumačenjima, pisanim na narodnome, slavenskom (slovenskom) jeziku. Bili su to oni crkveni ljudi koji su odobravali za tisak samo ono što im se sviđalo, a sve ostalo su osuđivali. U svojem *Proslavu Škrinjarije* za takve ljude kaže: *Kad bi netko i poput ruža govorio, bilo bi ih kojima bi ruže smrdile na koprive!* (Etiamsi quis rosas loquetur, essent tamen, quibus rosae urticam olere — De Agno Paschali, Epistola dedicatoria, V). Škrinjarić nadalje piše: *Ima ih naime koji imaju takvu pokvarenu savjest da samo u drugih vide zlo, a ne u sebe: tuđe kritiziraju, a sami ništa ne stvaraju* (ondje, V).^{8a}

Tako je još 1774. godine Adam Baltazar Krčelić u svom tzv. latinskom »književnom leksikonu pisaca« iz Kraljevine Slavonije zabilježio da je Vramec napisao povijest koja se često spominje kod ostalih pisaca kao i propovijedi namijenjene svećenicima (Conciones etiam ad usum Parochorum),⁹ ipak je *Postilla* slavenskoj znanstvenoj javnosti ostala nepoznata sve do 1866. godine. Naime, te je godine pronađen jedan primjerak *Postille* u Klanjcu, u franjevačkom samostanu. O tom je primjerku Vatroslav Jagić pisao u časopisu »Književnik« pod naslovom *Štampana hrvatska knjiga XVI. vieka kojoj se je iznova u trag ušlo*, te pored ostalog istaknuo: »Evo dakle, mi doznasmo za prvu i po svoj prilici jedinu knjigu hrvatsku, koja je u 16. vieku štampana u Varaždinu /.../.«¹⁰ Bio je to primjerak *Postille* bez naslovne stranice. Tako se sve do 1901. godine nije znalo za njezin potpuni naslov.¹¹ Postalo je to poznato rečene godine, kada tadašnja Kr. sveučilišna Biblioteka u Zagrebu, zaslugom Ivana Kostrenčića (1844—1924), otkupljuje jedan primjerak Vramčeve *Postille* u Driveniku, s oba dijela i s naslovnim stranicama.¹²

Na sličan je način dospio jedan drugi primjerak iste knjige i u Muzej grada Varaždina. O tome Krešimir Filić svojedobno piše: »Na sreću uspjelo je za naš muzej nabaviti ovu dragocjenu knjigu od nekog privatnika iz Dalmacije, za koju je gradska općina naplatila tek 1000 dinara (godine 1933), a ta je svota, a napose za Varaždin, bila upravo neznatna. Ona sadrži oba dijela ali ne sasvim potpuna, a izložena je u zidnoj vitrini našeg muzeja, pa pobuđuje veliki interes svih posjetilaca /.../.«¹³

Odjeke Vramčevih djela, posebice njegove *Kronike*, kao djela s relevantnim podacima, nalazimo već kod znamenitih pisaca i povjesničara 17.

^{8a} V. Adalbert Rebić, *Blaž Škrinjarić »De Agno Paschali«, »Kana«, XIX, 10, 207, Zagreb 1988, 11.*

⁹ Usp. A. B. Krčelić, *Scriptorum ex regno Sclavoniae a saeculo XVII. inklusive collectio /.../, Varasdini 1774, 28.*

¹⁰ Taj Jagićev članak objavljen je i u knjizi *Život i djelo A. Vramca*, 260—263.

¹¹ Osvrćući se 1895. na objavljenu korespondenciju J. Dobrovskog (1753—1829) s F. V. Durychom (1735—1802), Jagić u »Archivu für slavische Philologie«, knj. 27, 1905, 612, ističe: »/.../ Ein sehr reicher Schatz zumal bibliographischer Notizen steckt in dieser Correspondenc, S. 211 erfahren wir den vollstandigen Titel der in Raudnic befindlichen kroatischen Postille Vramecs.« Bilo bi dobro saznati gdje se danas nalazi taj primjerak.

¹² Primjerak se nalazi u NSB u Zagrebu, sign. R II—8°—184. Više o njemu v. u *Život i djelo A. Vramca*, 129—134.

¹³ Krešimir Filić, *Što znamo o najstarijim varaždinskim tiskarama, »Varaždinske vijesti«, br. 754, Varaždin 1960, 4.*

i 18. stoljeća. Pored Krčelića tu činjenicu potvrđuje glasoviti Varaždinac — prvi hrvatski kartograf — Stjepan Glavač (1627—1680), koji je na svojoj karti iz 1673. uz neke toponime označio i godinu važnijih bitaka s Turcima. Godine je, kako kaže Glavač, uzeo iz *Kronike A. Vramca* »ex Synopsi Sclavonica Antonii (zabunom je otisnuto Georgii) Vrametz Parochi quondam Varasdinensis Postilla, allisque scriptics quondam clari /.../.«¹⁴

I Pavao Vitezović (1652—1713) sto osamdeset godina poslije Vramčeve *Kronike*, u predgovoru svojeg sličnog djela (1696) zapisuje: »Naslidovah većim delom Vramca /.../, kojega, kako takoj drugih razumnih ljudih, kih pisma najдох, vlastovite reči popisah /.../.«¹⁵

Josip Bedeković (1618—1760), prvi povjesničar Međimurja, u svom latinskom djelu *Natale solum* /.../ (1752), dokazujući kako je Međimurje od davnina pripadalo Hrvatskoj a ne Mađarskoj, pored ostalih povjesničara i humanista, poziva se također na zapis u *Kronici* o porijeklu sv. Jeronima, koji prema Vramčevu mišljenju potječe iz Štrigove (Međimurje).¹⁶

O djelima A. Vramca dosada je u slavističkoj literaturi najviše bilo riječi s obzirom na njegov jezik, iako su ona bila predmetom znanstvenih bavljenja i drugih znanstvenika, kao npr. povjesničara, književnih povjesničara itd.¹⁷

Prema kronologiji znanstvenih rasprava s jezičnog aspekta Jagićev rad iz 1866. pod naslovom *Štampana hrvatska knjiga XVI. vieka, kojoj se iz nova u trag ušlo* ostaje na prvome mjestu. Pored informacije o pronađenom primjerku *Postille* autor se zaustavlja i na jezičnoj problematici knjige. Uspoređujući Vramčev tekst s tekstom evanđelja u Krajačević-Petretićevim *Svetim Evangelijomima* iz 1651, dolazi do zaključka da je Petretić »prievod Vramčev na mnogo mjesta gotovo rieč po rieč izpisao«,¹⁸ upozorivši i na drugu važnu komponentu, da je naime Vramcu pri prevodenju evanđelja mogao poslužiti kao predložak i *Lekcionar* Bernardina Splićani-

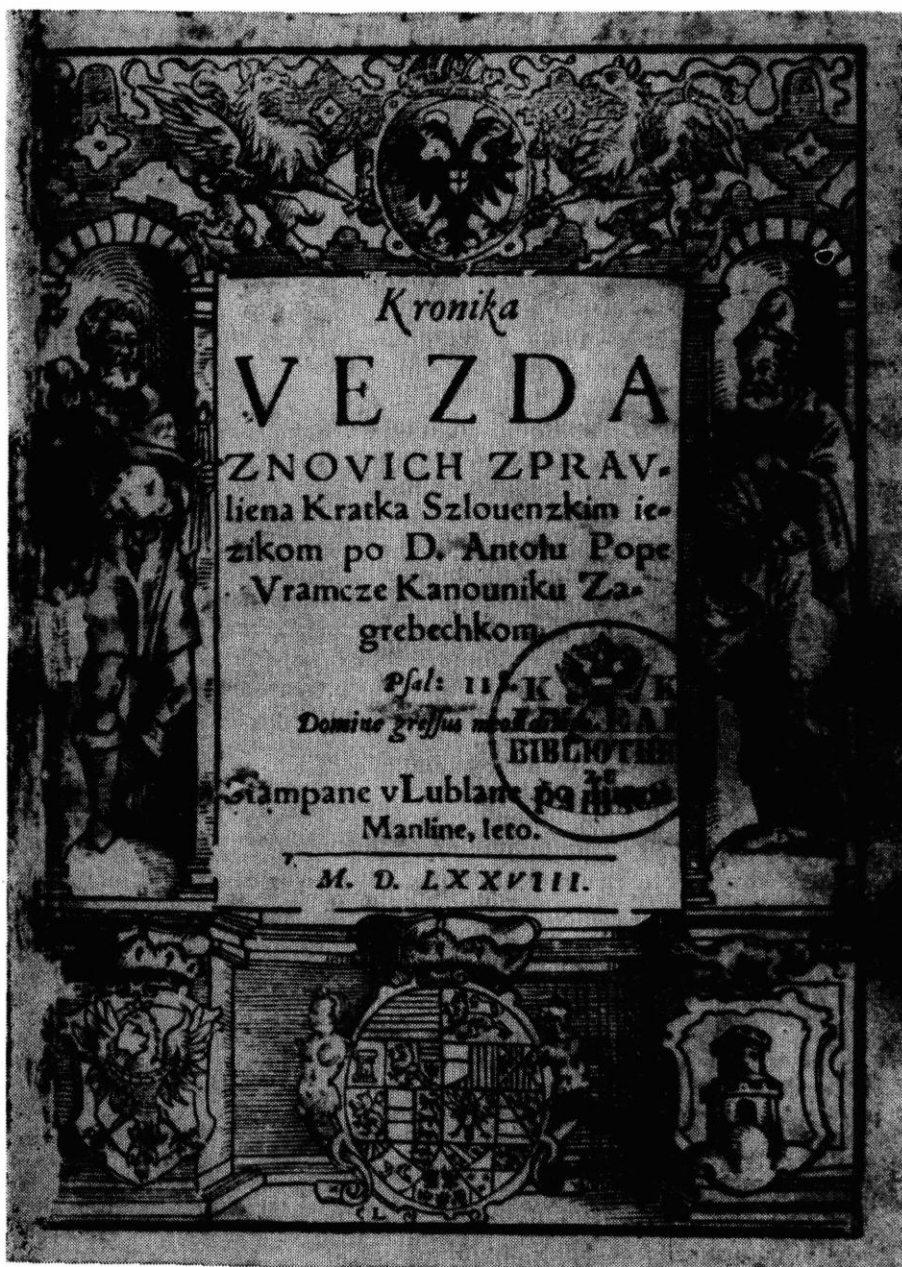
¹⁴ Jedini primjerak *Zemljovida Hrvatske* iz god. 1673, koji je izradio Stjepan Glavač, nalazi se u *Valvasorovoj zbirci* u NSB u Zagrebu. Prvi put je reproduciran »fotografskim putem i tiskan ofsetom« 1937. u Sarajevu povodom 300. obljetnice Varaždinske gimnazije. Po drugi put za njegov reprint pobrinuo se akademik Mirko Malez povodom 350. obljetnice iste gimnazije 1986.

¹⁵ *Kronika aliti spomen vsega svieta vikov u dva dela razređen* /.../ po Pavlu Vitezoviću /.../ u Zagrebu 1696, »Predgovor k'onem, koteru budu čtali ove knjige«.

¹⁶ Dva primjerka Bedekovićevega djela *Natale solum* /.../ nalaze se u SNB, sign. R II F-4°-204. Usp. A. Jembrih, *Josip Bedeković, povjesničar i kajkavski pisac*, »Gesta«, br. 10—11, Varaždin 1982, 15—25, odnosno 22.

¹⁷ Vidi bibliografiju u *Život i djelo A. Vramca*, 235—241.

¹⁸ »Književnik, časopis za jezik i povijest hrvatsku i srpsku i prirode znanosti«, god. III, Zagreb 1866, 309. Autor *Svetih evangelijoma* tiskanih u Gracu 1651. je Nikola Krajačević (1582—1653), v. Miroslav Vanino, *Nikole Krajačevića »Molitvene knjižice«*, Kalendar »Napredak« za godinu 1941, Sarajevo 1940, 6. Petar Petretić 1600—1667 kao zagrebački biskup novčano je samo pomogao tiskanje knjige. Usp. Anton Raič, *Peter Petretić*, Letopis Matice slovenske, Ljubljana 1887, 185—226.

Naslovna strana Vramčeve Kronike (1578) — NUK, Ljubljana, sgn. 9834

na,¹⁹ kojim su se koristili i hrvatski prevodioci Stipan Konzul i Antun Dalmatin u Urachu.²⁰

Vatroslav Oblak (1864—1896) bio je prvi od južnoslavenskih dijalektologa koji uspoređuje jezik Vramčeve *Postille* s kajkavskim narječjem na terenu²¹ (1896). Devet godina nakon Oblakova rada slijedi prva sinteza o kajkavskom narječju (1905) iz pera ruskog slavista Lukjanenka,²² koji u studiju uvrštava jezične primjere iz *Kronike* i *Postille*. Bila je to prva monografija o kajkavskom narječju u slavistici uopće, za koju V. Jagić tada reče da je to »rad koji s pravom zaslužuje da bude objavljen jer ne ispunjava samo prazninu u ruskoj slavističkoj literaturi, već pruža nešto što dosada nije nitko učinio.«²³

I Fran Ilešić (1871—1942), kada piše o *Hrvatskim utjecajima u starim istočno-štajerskim tekstovima*²⁴ (1905), također poseže za primjerima iz Vramčeve *Kronike* (1578).

U opširnoj studiji *Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben*²⁵ (1913) V. Jagić (1838—1923), govoreći o *Postilli* A. Vramca, nastoji objasniti i svoj stav prema kajkavskom narječju, koje su Jernej Kopitar (1780—1844) i Franc Miklošič (1813—1891) smatrali slovenskim:²⁶ »Der Überserzer [A. Vramec, A. J.] nennt die Sprache nostram illyricam sive slavonicam linguam (slovenski jezik), worunter er nicht das heutige Slovenische gemeint hat, sondern eben jenen im westlichen Winkel des Regnum Slavoniae mit der Hauptstadt Zagreb (Agram) gesprochenen, auch heute dort vorherrschenden kaj-Dialekt. In diesem Dialekt gab es schon seit dem XV. Jahrhundert verschiedene Urkunden, in der Regel mit lateinischer Schrift geschrieben /.../.«²⁷ Kada pak govori o

¹⁹ Usp. Franjo Fancev, *O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj*, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, 509—553, odnosno 547—549. O Bernardinovu lekcionaru v. Jerko Fučak, *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara...*, Zagreb 1975, 203—218.

²⁰ Usp. Ivan Polovič, *Evangelij sv. Matveža v protestantskem glagolskem »Prvem delu Novoga testameta« iz leta 1562*, Trubarjev zbornik, Ljubljana 1908, 56—73.

²¹ Usp. Vatroslav Oblak, *Nešto o međimurskom narječju*, »Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena«, knj. I, JAZU, Zagreb 1896, 44—62.

²² »Es ist eine fleissige Studentenarbeit, die vollauf verdiente, im Druck zu erscheinen, da sie nicht nur in der russischen slavistischen Literatur eine Lücke ausfüllt, sondern überhaupt etwas bietet was bisher Niemand gethan hat.« — »Archiv für slavistische Philologie«, Bd. 27, Berlin 1905, 578.

²³ Usp. A. M. Lukjanenko, *Kajkavskoe narečje*, Univerzitetetskaja Izvestija, Kiev, 1904—1905.

²⁴ Objavljeno u 162. knjizi »Rada JAZU«, Zagreb 1905, 1—27.

²⁵ Objavljeno u »Archiv für slavische Philologie«, Bd. 34, Berlin 1913. Usp. također A. Jembrih, *Vatroslav Jagić i starija kajkavska književnost kao oslonac u pogledima na kajkavštinu*, Jagićev zbornik, Zavod za znanost o književnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1986, 59—75. U vezi s terminom »slovenski« usp. Jerko Fučak, nav. dj., 113—120; Imre Boba, *Novi pogledi na povijest Moravije*, izd. »Crkva u svijetu«, Split 1986, 22, 30—32.

²⁶ U vezi s Kopitar—Miklošičevom filološkom koncepcijom v. Petar Korunić, *Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici*, Zagreb 1987, 195—209; Vatroslav Jagić, *Izabrani kraći spisi*, Zagreb 1948, 96—98.

²⁷ Isto kao 25.

terminu »slovenski« (<СЛОВЪНЪСКЪ), onda Jagić obrazlaže: »Die Slovaken nennen noch heute ihre Sprache 'Slovensky' geradeso wie die Bewohner Slavoniens (zwischen Drave und Save) noch im 16. und anfangs des 17. Jahrhunderts ihren Dialekt Slovenski nannten aber aus der Benennung folgt weiter gar nicht die sprachliche Identität. Auch in Mazedonien, in Süddalmatien, in Altrussland usw, war dieselbe Benennung üblich /.../. So etwas konnte auch Antun Vramec verstehen als er seine Kronika vezda znovič spravljenā kratka slovenskim jezikom /.../ oder Postilla /.../ vezda znovič spravljenā slovenskim jezikom schrieb /.../.«²⁸ Takvo nam se ob-razloženje čini i danas prihvatljivim.

U raspravama Franje Fanceva (1882—1943) posebno mjesto zauzimaju mnogi jezični elementi iz Vramčevih djela, tako da su primjeri koje Fancev donosi poslužili kao izvor za isti tip jezičnih primjera i u radovima ostalih dijalektologa, naprimjer kod Junkovića i u mojoj disertaciji.²⁹ Ovdje posebno valja istaći rezultate Fancevjevih istraživanja do kojih je došao u studiji *O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj* (1925). Naime, ta je rasprava značajna po tome što je autor uspio dokazati kako Matija Murko³⁰ svojedobno nije imao pravo kada je tvrdio da je Vramec »iz Ratisponske (regensburške, A. J.) Postile A. Dalmatina i St. Konzula preuzeo ... barem jevanđelja /.../ u svoju Postillu /.../«. ³¹ Dodamo li tome ono što sam pisao o Vramčevu odnosu prema protestantizmu u knjizi *Život i djelo Antuna Vramca*, 70—83, onda zaista otpada svaka pomisao o preuzimanju evanđelja iz regensburške *Postille* (1568). »Međutim jezička jednoličnost svih jevanđelja 'Postile' (Vramčeve, A. J.) ne dopušta ni mogućnosti, da bi Vramec bar jedan dio jevanđelja svoje 'Postile' preuzeo iz ratisponske 'Postile', a drugi preveo iz Vulgate, jer sva njegova jevanđelja stoje u jednakom odnosu prema redakcijama hrvatsko-primorskih lektionara.«³²

Ovim radovima valja priključiti i Aleksićeve *Priloge istoriji kajkavskog dijalekta* (1937), u kojima ponovo značajno mjesto pripada jezičnim primjerima iz Vramčevih djela.³³

Nakon Aleksićeve rasprave u kroatistici se pojavljuje studija *O jeziku Vitezovićeve Kronike* (1958), u kojoj Zvonimir Junković, pored jezika Vi-

²⁸ V. Jagić, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin 1913, 19.

²⁹ Npr. kod Junkovića, nav. dj.

³⁰ Usp. Matija Murko, *Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga*, Daničićev zbornik, Beograd—Ljubljana 1925, 72—106.

³¹ Cit. prema Fancevu, *O najstarijem bogoslužju /.../*.

³² Isto. Ovome treba dodati još jedno važno otkriće. U knjižnici franjevacā u Varaždinu nalazi se knjiga pod signaturom R IV. 8°-54, koju je Vramec posjedovao. To svjedoči njegov potpis na dva mjesta u knjizi. Riječ je, naime, o latinskoj *Postilli* Wizelliusa Georgiusa, tiskanoj u Parizu 1565. godine. Pretpostaviti je da se Vramec tom knjigom služio pri pisanju (prevođenju) svoje *Postille* (1586). Komparativna jezična i teološka analiza pokazat će u kojoj mjeri Vramčev tekst propovjedi ovisi o latinskom tekstu Wizelliusove *Postille*. Spomenutu Wizelliusovu knjigu u franjevačkoj knjižnici u Varaždinu našao je 1988. fra Vatroslav Frkin, kojemu i ovom prilikom zahvaljujem za informaciju.

³³ Usp. R. Aleksić, *Prilozi istoriji kajkavskog dijalekta*, »Južnoslovenski filolog«, knj. XVI, Beograd 1937, 41, 77, 89—91.

tezovićeva djela, prikazuje i jezik Vramčeve *Kronike*,³⁴ jer kako smo već spomenuli, Vitezović je Vramčevu *Kroniku* u cijelosti prepisao, dotjeravši je prema duhu ondašnjega kajkavskoga jezika (1696). Junković je napisao i disertaciju pod naslovom *Jezik Antuna Vramca* (1967). Bila je to dakle prva monografija u kojoj su kao glavni predmet detaljnijeg znanstvenog istraživanja poslužila djela A. Vramca.³⁵

Sedamdesetih godina 20. stoljeća istaživanja Vramčevih djela sve su učestalija. U tim je godinama napisano i objavljeno najviše studijâ raspravâ i monografijâ o djelu i životu »oca« kajkavske proze 16. stoljeća — A. Vramcu.³⁶

Ono što je svojedobno (1927) priželjkivao poznati slovenist France Kidrič (1880—1950), naglašavajući kako bi »teolog-stručnjak, učinio zaslužno djelo, kad bi proučio Vramčevu Postilu /.../,³⁷ pošlo je za rukom Josipu Turčinoviću u monografiji *Teologija Antuna Vramca* (1970). Autor je spomenutom monografijom pridonio bitnim razjašnjenjima Vramčeve vjerske orijentacije. Na osnovi te rasprave s pravom se može reći da više nisu relevantna mišljenja onih koji su smatrali da je Vramec protestantski pisac, a njegova djela da su »obojena protestantskom herezom«.³⁸

Raspravom Eduarda Hercigonje (1973) *Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća* kroatistika i slavistika obogaćene su još jednom značajnom znanstvenom spoznajom, i to »da početak hrvatske kajkavske književnosti treba tražiti mnogo ranije nego što se to dosad mislilo«. Navodeći primjere iz Vramčevih djela, autor uvjerljivo pokazuje »na stvarni opseg i domašaj /.../ starih čakavsko-kajkavskih isoleksa — kao funkcionalnog činioca međudijalektalne komunikacije u svijesti nosilaca pisane prakse /.../,³⁹ pri čemu je napose karakteristična kontaktna sinonimika kakvu nalazimo kod glagoljaša i A. Vramca (u *Postilli*).⁴⁰ Time je zapravo potvrđena i Fancijevljeva misao da se »kajkavska

³⁴ Studija je objavljena u »Radovima Slavenskog instituta«, knj. 2, Zagreb 1954.

³⁵ Junkovićeve disertacija objavljena je pod naslovom *Jezik Antuna Vramca* u »Radu JAZU«, knj. 363, Zagreb 1972.

³⁶ Vidi *Bibliographia Vrameciana* u: *Život i djelo A. Vramca*.

³⁷ »Ponavljam, da bi storil bogoslovec-strokovnjak zaslužno delo, če bi preštudiral Vramčevo Postilo /.../« — France Kidrič, *Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri Južnih Slovanih v XVI. veku* (rukopis u NUK, Ljubljana). Kidrič svrstava Pergošića, Vramca i Škrinjarića među protestantske pisce. Takva se klasifikacija o njima ne može prihvatiti. Ta varaždinska književna trojka zapravo je protureformacijski djelovala.

³⁸ Turčinovićev rad ostao je nažalost do danas neobjavljen. Usp. *Vramec i protestantizam* u knjizi *Život i djelo A. Vramca*, 70—83.

³⁹ Eduard Hercigonja, *Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća*, »Croatica«, IV, br. 5, Zagreb 1973. — Usp. također Stjepan Damjanović, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Zagreb 1984, 151—176; isti, *Kajkavski elementi u hrvatskoglagojskim zbornicima XV stoljeća*, »Istra«, 19, br. 5—6, Pula 1981, 16—45.

⁴⁰ Sinonimi u Vramčevoj *Postilli* imaju najmanje dvostruku lingvističku vrijednost: *stilističku* i *leksikološku*, odnosno sadrže funkciju pojačanog izraza i objasnidbenu funkciju. Usp. *Prva knjiga tiskana u Varaždinu na hrvatskom jeziku kajkavske osnovice (1586)*, »Varaždinski zbornik«, JAZU, Varaždin 1983, 349—357.

duhovna književnost davno prije reformacije dodirivala s glagolsko-čakavskom književnosti«. ⁴¹

Kada je u svojoj studiji *Odnos Krležine kajkavštine u 'Baladama Petrice Kerempuha' prema starom kajkavskom književnom jeziku* (1974) Antun Šojat s pravom pokazao međuovisnosti *Balada* i jezika starije kajkavske književnosti, onda je i on upozorio na »arhaične« jezične oblike Vramčeve *Postille*. ⁴²

Godine 1976, istražujući i preispitujući život i djelo A. Vramca, također sam izradio disertaciju pod naslovom *Antun Vramec in seiner Zeit /.../* (= *Antun Vramec u svom vremenu. Prilog proučavanju hrvatske književnosti i povijesne dijalektologije*). ⁴³

Ako ovome dodamo činjenicu vidljivu iz bibliografije priložene monografiji *Život i djelo A. Vramca*, tj. da se njegovo djelo u osamdesetim godinama još istražuje, onda to govori o prisutnosti i neistraženosti cjelokupnog Vramčeva književnog korpusa bez obzira na to što se on sastoji samo od dviju knjiga — *Kronike* i *Postille*.

Iz spomenutog razdoblja valja spomenuti dvije monografije u kojima dolazi do izražaja samo jedan značajan diskurz iz Vramčeve *Postille* a od posebne je vrijednosti za usmenu književnost. Naime, u monografiji *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja* (1980) dvaju su autora, Ivana Zvonara i Stjepana Hranjeca, zatim u monografiji *Josipa Kekeza Prožimanje usmene i pisane kajkavske književnosti starijih razdoblja* (1968), navodi se Vramčev zapis — svjedočanstvo o postojanju tužbalica, ⁴⁴ odnosno »javkanja« i narikača kod Hrvata u 16. stoljeću. Podatak, bez obzira u kojem se kontekstu javlja u *Postilli*, ima svoju vremensku vrijednost, koju su zapazili spomenuti autori. Vramec u *Postilli* na str. 235b »po nedelne dni« zapisuje: »Tak i vezda na Horvateh gda što vmerje poglaviti človek, žene se najmu, ke zvuna popevaju i javkaju i plaču se, a na serce im ne ga ni na misli.«

Jezične karakteristike Vramčevih djela nalazimo kao integralni dio u još dvjema monografijama budimpeštanskih slavista, Istvana Nyomárkaya *Strane riječi u hrvatskosrpskom jeziku* (1984) i Lászlá H adrovicha *Ungarische elemente im Serbokroatischen* (1985). ⁴⁵

Vramčeva djela *Kronika* i *Postilla* koriste se kao bogati rudnik u izradi povijesnog *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* — monu-

⁴¹ Fancev, *O najstarijem bogoslužju /.../*, 550.

⁴² Objavljena u »Forum«, XII, knj. 26, br. 9, Zagreb 1973, 367—375, a potom u zborniku *Miroslav Krleža*, Zagreb 1973, 513—520. Usp. još A. Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske (jezik stare kajkavske književnosti)*, »KAJ«, br. 3—4, Zagreb 1969, 49—61 i dalje; isti, *Pravopis stare kajkavske književnosti*, »Filologija«, knj. 6, JAZU, Zagreb 1970, 265—282.

⁴³ U proširenoj hrvatskoj jezičnoj verziji objavljena 1981. pod naslovom *Život i djelo Antuna Vramca*.

⁴⁴ Objavljeno u časopisu »Kaj«, br. 2, Zagreb 1986, 29—99.

⁴⁵ Oba djela objavljena su u Budimpešti. Nyomárkayeva knjiga objavljena je u izdanju Demokratskog saveza južnih Slavena u Mađarskoj, a Hadrovicseva u izdanju Mađarske akademije znanosti kao 48. knjiga serije »Slavistische Forschungen«.

mentalnog djela hrvatske leksikografije.⁴⁶ Osim toga već su se Antun Raič,⁴⁷ Vatroslav Oblak⁴⁸ i Matija Valjavec u 19. stoljeću obilno koristili korpusom Vramčevih djela pri izradi svojih studija.⁴⁹

Iz svega dosad rečenog proizlazi da su Vramčeva djela poticala znanstveni interes slavista, počev od formiranja slavistike kao znanstvene discipline pa sve do naših dana, i još uvijek ostaju u središtu znanstvene pažnje. Pri tome ne smijemo zaboraviti da je u svim dosadašnjim povijesnim, književno-povijesnim i ostalim raspravama, kao vrelo informacija o A. Vramcu poslije njegova povratka iz Rima (1567), bila i ostala Klaićeva studija⁵⁰ iz 1908. godine, koja je u nekim detaljima korigirana i dopunjena novim podacima, objavljenima u knjizi *Život i djelo Antuna Vramca* (1981).

Pored ovdje spominjanih radova, u kojima je na istaknutome mjestu proučavanje Vramčeva jezika (spomenuo sam one najbitnije), valja istaći još dva momenta koji su u vezi s A. Vramcem.

Naime, svi koji se sjećaju sadržaja prvog povijesnog romana Augusta Šenoa *Zlatarovo zlato*, prisjetit će se i lika Antuna Vramca, kojega je Šenoa plastično ocrtao na samom početku romana. Ni Krleža ne zaboravlja Vramca u *Planetarijumu*, prisjećajući se njegova zapisa o Zagrepčanima, interpoliranoga samo u zagrebački primjerak *Kronike*, gdje uz godinu 1235. u povijesnom kontekstu Vramec govori: »Bela kral zidati i načinati včini varaš Gerčku Goricu v Zagrebe [Grič, A. J.] i da onem purgarom velike pravice. Ali vezda je luctvo vu nem nesložno i okorna i terda vrata, malo imajući gizdavi, vučenim i mudrim ludem neprijateli i protivnici jesu.« Miroslav Krleža (1893—1980), kada su »purgeri« (zagrebački) u tridesetim godinama, nakle u vrijeme nastajanja njegovih *Balada*, bili i protiv

⁴⁶ Dosada je iz štampe izašlo pet svezaka.

⁴⁷ Raičeva rasprava *Jezik Vramčeve Kronike* (1879/80) ostala je u rukopisu, danas u NUK, Ljubljana, isto i »Glossar zur Chronik /.../« u Austrijskoj nacionalnoj biblioteci. Više o tome v. u *Život i djelo A. Vramca*, 226—234.

⁴⁸ U Oblakovoj ostavštini (danas u Institutu za slavensku filologiju u Beču) nalazi se njegov rukopis sinkronijski prikaz (koncept) jezika Vramčeve *Kronike*.

⁴⁹ Usp. *Matija Valjavec kao leksikograf i prinosnik Akademijina rječnika*, »Slavistična revija«, 33, št. 2, Ljubljana 1985, 136—175.

⁵⁰ Studija je objavljena u »Monumenta spectantia slavorum meridionalium«, vol. XXXI, JAZU, Zagreb 1908, I—LI. Klaić je ujedno tom prilikom objavio i Vramčevu *Kroniku*. Vramec je bio izabran za kapelana bratovštine sv. Jeronima u Rimu na sjednici dne 2. IXI. 1565. (Decr. 2, 174v), a za člana iste bratovštine dne 7. III. 1566. (Decr. 2, 174). Vršio je kapelansku službu sve do sredine srpnja 1567. godine. U svojoj *Kronici* (1578) pod godinom 1567. zapisuje: »Ovo vreme ja jesem v Rime doktorem postal«. Na sjednici 13. srpnja iste godine veli da je dobio od svojih kod kuće pismo i da hitno mora otići kući na tri mjeseca. Zamolio je da ga na povratku opet prime za kapelana, što mu je i obećano (Decr. 3, 17). Međutim poslije se više ne pojavljuje u bratovštini. Četiri godine kasnije, dne 4. XI. 1571, na sjednici se spominje neka stara crna haljina (habitus-reverenda) od platna, koju je bio ostavio bivši kapelan »Ungaro« Antun Vramec. U njegovoj sobi našlo se i knjiga (vjerojatno su bile Vramčeve). Na sjednici od 4. I. 1573. spominje se da će se Vramčeve stvari vratiti nekom Marku Verdutu, ali tek onda kada Vramec vrati novac posuđen od bratovštine. No o Vramcu se više ništa ne nalazi u knjigama bratovštine sv. Jeronima, što je i razumljivo jer je ostao u Zagrebu. Ovi su podaci iz knjige Josip Burić, *Iz prošlosti hrvatske kolonije u Rimu*, Rim 1966, 19.

njega, prisjetio se Vramčeva teksta iz Kronike o Zagrepčanima, stavljajući ga u drugi kontekst (svoj): »Na skolkam čkomi smartnosprepluvana Reč, / a pismoznancov ni, ni harfe ni več /.../ / Purgarija naša ne jenoga je Vramca / zdruzgala kak stekloga pesa samca, / regečuč nad vtopljenikom z čamca /.../»⁵¹

U povijesti obrazovnog programa RTV-Zagreb od posebnog je značenja film o Antunu Vramcu, prikazan 11. ožujka 1986. Događaj je to značajniji što je uopće prvi put jedan kajkavski pisac, u ovom slučaju iz 16. st., našao svoje mjesto u obrazovnom programu. Svakako pothvat bi trebalo nastaviti i s drugim kajkavskim piscima iz 17, 18. i 19. st.⁵²

Da bi ovo izlaganje barem donekle bilo zaokruženo, neće biti suvišno ako istaknemo da su Vramčeva djela bila predmetom korespondencije znamenitih slavista u 19. i 20. stoljeću.

Za Vramčevu *Postillu* već se interesirao Pavao Josef Šafařík (1795—1861). Saznajemo, to naime, iz njegova pisma Ljudevitu Gaju (1809—1872), pisana u Novom Sadu (Neu Satz) 1. rujna 1831, u kojem pored ostalog kaže kako bi želio imati točan naslov *Postille*: »Auch die Titel von der Vrameczschen Werken (Predigten etc.) wünsche ich genau zu haben.«⁵³

Antun Raič (1845—1888) pored ostaloga piše Franji Miklošiču (1813—1891) 23. siječnja 1880. godine i ovo: »Što se tiče poslanog Vam ekscerpta iz Vramčeve Kronike, to je nepotpuna i nezavršena skica, a poslao sam Vam je da iskažem svoju ljubav i poštovanje prema Vama, ne bi li ste se prema potrebi, njome mogli i koristiti /.../«⁵⁴ Raič se javlja Miklošiču ponovo 29. veljače 1880. »/.../ opet sam počeo s istraživanjem Vramčeve Kronike, međutim posao polako napreduje /.../. Namjeravam rad objaviti u Letopisu Matice slovenske (1880), ako će ga prihvatiti. Ima naime glasova koji govore da Matica neće objavljivati čisto znanstvene radove.«⁵⁵

Da se i Tomo Maretić (1854—1938) prije sto godina interesirao za Vramčevu *Postillu*, svjedoči njegovo pismo od 29. lipnja 1887, koje upućuje V. Jagiću u Beč: »Jednoć sam Vam pisao, da se ja sada bavim radnjom o historiji hrvatskoga pravopisa. Bez starih hrvatskih knjiga ne bih dakako o tom poslu mogao ni pera zamočiti /.../. Sada se evo na vas obraćam.

Sudeći po Vašim citatima u Arhivu IV, 486, možda se u Vas nalazi Vramčev homilijar (*Postilla*, A. J.) i Magdalenićeva knjižica 'rasipnoga sina histo-

⁵¹ Usp. A. Jembrih, *Dijalekt u modernoj poeziji tridesetih godina* — (S posebnim osvrtom na Balade Petrice Kerempuha), »Obdobja slovenskega knjižnega jezika, književnosti in kulture«, knj. 7, Ljubljana 1987, 541—550. Stihovi iz *Planetarijoma*« uzeti su iz ljubljanskog izdanja Krležinih *Balada* 1960.

⁵² Tekst scenarija A. Jembrih, režija Edo Mudronja, lik A. Vramca glumio je Tomislav Ljupljin, prvak varaždinskog Kazališta »August Cesarec«.

⁵³ Velimir Deželić, *Pisma Dru Ljudevitu Gaju (1828—1850)*, »Građa za povijest književnosti hrvatske«, knj. 6, JAZU, Zagreb 1909, 182.

⁵⁴ Raičevo pismo prvi put je objavljeno u knjizi *Život i djelo A. Vramca*, 223—234.

⁵⁵ Isto. Oba su pisana njemačkim jezikom. Raičev rad o Vramčevoj *Kronici* nije objavljen.

rija'. Ako me moje nagađanje ne vara, onda bih vas lijepo molio, da biste mi te dvije knjige dobrostivo ustupili na porabu za kratko vrijeme /.../.«⁵⁶

Vatroslav Jagić (1838—1923) pisao je Franji Račkome (1828—1894) 13. ožujka 1888, želeći afirmirati V. Oblaka: »I ovdje (u Beču, A. J.) imadu 2—3 valjana (studenta, A. J.), neki naš Hrvat iz Slavonije Imhof, vrlo je marljiv, ali najviše zna ipak Oblak, mladić upravo fenomenalan. On se sprema da ponudi za Starine (JAZU, A. J.) ako biste htjeli, Vramčevu kroniku. Bilo bi vrijedno.«⁵⁷

U pismu od 28. siječnja 1888. Jagić ponovo piše F. Račkome: »/.../ Neki dan javio mi je moj ovdašnji đak Slovenac, po imenu Oblak, mladić s fenomenalnim filološkim sposobnostima, da je preko poznanika u Koruškoj dobio ekzemplar (drugi što se do sada zna) Vramčeva jevanđelistara. On će o tome pisati valjda obširniju raspravu.«⁵⁸

Augustu Musiću (1856—1938) 11. veljače 1908. također piše Jagić: »Velika Vam hvala za izrezak iz kojega dakako doznajemo samo, gdje ima ekzemplara Vramčeve Postille, ali meni bi se htjelo s vremenom (ne odmah) nešto više. Htio bih popuniti bar prvi dio postile u svome eksemplaru, u kojem koješto fali, t.j. po gdjekoji list. Kad sam ja opisivao klanjački eksemplar, nijesam mogao znati, da su ondje upravo komadi od oba dijela skrpljeni u jedan eksemplar. Netko mi je nedavno rekao (ne znam tko) kao da je onaj sada Varaždinski eksemplar isti što je nekoć bio u Klanjcu. To bi mogao g. Klaić lako raspitati. Ali njega će kao historika zanimati samo kronika, a nama bukvojedima htjelo bi se imati još i potpuni tekst oba dijela postile. U mojem eksemplaru drugi dio (t.j. svetečna jevanđelja 'po godovne dni') ne ide dalje od lista 78, a sudeći po registru ima ih više od 119. Tu se dakle već ne može misliti na popunjavanje, dosta bi bilo da bibliofil tek zna uz pomoć kojih ekzemplara mogla bi se sastaviti cjelina teksta. 'A kaj ne bi gospon Rauch⁵⁹ i Mixich i Czernkovich⁶⁰ mogli alduvati na oltar domovine nekoliko rajnčkih', da bi se taj njihov horvacki zemljak naštopao?«⁶¹ Očito je Jagić time želio reći da bi Vramčevu Postillu trebalo ponovo štampati. Takve smo želje imali i mi 1986, dakle uoči 400. obljetnice prve tiskane knjige na narodnom jeziku u Varaždinu — *Postille*.

⁵⁶ Cit. prema Josip Hamm, *Vatroslav Jagić i Poljaci*, »Rad JAZU«, knj. 282, Zagreb 1951, 92. Maretić vjerojatno nije dobio od Jagića Vramčeve *Postille*, jer se u *Istoriji hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima (1889)* koristi samo primjerima iz *Kronike*. O Maretiću v. Josip Silić, *Tomo Maretić — jedan od najvećih hrvatskih lingvista*, Virovitički zbornik 1234—1984, Virovitica 1986, 395—403.

⁵⁷ Cit. prema V. Jagić, *Spomeni moga života*, knj. 2, Beograd 1934, 152.

⁵⁸ Rudolf Maixner i Ivan Esih, *Pisma Vatroslava Jagića*, »Građa za povijest književnosti hrvatske«, knj. 18, JAZU, Zagreb 1949, 78.

⁵⁹ Rauch Levin, barun (1819—1890), hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban (1868—1871), jedan od osnivača Mađaronske stranke početkom 40-ih godina 19. st. Od 1861. glavni vođa Unionističke stranke. Kao ban vlada nasilnički, ugušuje političke slobode, za račun Beča i Pešte vrši nacionalno tlačenje.

⁶⁰ Bio je to Czernkovich Nikola (1845—1917), advokat i javni bilježnik u Zagrebu, političar pristalica unionizma, odjelni predstojnik za unutarnje poslove zemaljske vlade (od 1908). Zbog mađarofilstva vrlo nepopularna ličnost u Hrvatskoj.

⁶¹ Rudolf Maixner i Ivan Esih, *Pisma Vatroslava Jagića*, »Građa za povijest književnosti hrvatske«, knj. 18, JAZU, Zagreb 1949, 128.

Zahvaljujući Zavodu za znanstveni rad JAZU u Varaždinu i njegovom upravitelju dru Franji Ruži kao i izdavačima JAZU i Kršćanskoj Sadašnjosti iz Zagreba, dobili smo 1990. *pretisak* Vramčeve *Postille*.

U pismu od 28. veljače 1908. Jagić ponovo javlja Musiću: »/.../ O Vramčevoj 'postilli' pisao mi je neki dan prof. Asbóth iz Budimpešte, da više nego li u könyvsemle (sic!) 1906 ima o toj knjizi u nekakvom izvještaju (Je lentés) magjar. muzeja za g. 1901. ili 1902.«⁶² U pismu pak od 10. ožujka 1908. Jagić javlja Musiću da: »Za Vramčevu postillu nema sile, neka samo Klaić naštaampa bar Kroniku.« /130/⁶³

Matija Valjavec (1831—1897) piše V. Oblaku 8. svibnja 1888. godine: »Mili rojak! Prav vesel sem bral Vaše pismo, zlasti to, kar pripovedujete o Vramčevi Postilli. Knjige iz ktere je Jagić v knjiž. III. 307 nekaj odlomkov oglasil, ni več v Klanjcu, jaz sem se mnogo trudil, da bi jo dobil, bog vedi kam je izginila. Tudi v Karlovcu sem je iskal, ker sem mislil, da jo je lahko Pernat tam odnesel, ali zastonj. Srčno rad kar grabim za Vašo blagohotno ponudbo in Vas prosim, da mi jo za dva tedna posodite /.../«⁶⁴

Mjesec dana poslije navedenog pisma, 12. lipnja 1888, Valjavec opet piše Oblaku (1864—1896): »Mili moj rojak! Vrnol Vam bom Vramčevu postilo uže od 18. tega meseca in to z zahvalnostjo, izvirajočo iz dna srca. Vsaki dan po nekoliko berem, ali ekscerptov ne delam, ker se bote Vi kmalu Vramca lotili in ga formalno in leksikalno obdelali. To bi bilo, mislim, najbolje v matičnem letopisu, kjer bi želel pretiskano čitati za izgled 'muko gospona' našega na listih 82—93. Zabeležil sem si pa vendar primere za arti.⁶⁵ Jeli knjiga Vaša last /.../? Prav je, da ste se lotili Vramčeve Kronicke, knjiga je vredna, da ugleda svetlo, in mislim, da je zagr. akad. ne bo odbila /.../.

Kolikor se spominjam, v prekmurščini *j* ne prehaja v *g*. Ali to pa vem, da okoli Nāršincev in Göseiski okolici nad Kanižo kâj radi izgovarjajo kakor Madžari *gy*. V Nāršincih govore: *gyécäti*, *gvečim*, on je *gyécäo*, — *žergyav* — *gyemlem* — *trigyé* (tres), *štirgye* (quattuor), — *gyü nec* — *gyesti* (edere). Ali zraven *gy* govore pa tudi *j*: *jécäti*, *žerjav*, *jemlem*, *trjé*, *štirje*, *jü nec*, *jesti*, in so kaj v prekmurščini pisali, pisali so zdaj *j* zdaj *gy* /.../«⁶⁶

⁶² U periodici »Magyar Könyvszemle«, XIV, 3, Budapest 1906, 285—286, riječ je o Manliusovoj djelatnosti u Varaždinu, pa se spominje i Vramčeva *Postilla*.

⁶³ »Građa«, 18, 129.

⁶⁴ Pismo iz Oblakove ostavštine. Oblakovu korespondenciju za tisak priprema dr. D. Stefanija u Ljubljani.

⁶⁵ Valjavec je poslije objavio raspravu o »Ar, arti« u Jagićevu »Archivu«, knj. 8, Berlin 1885, 399—405.

⁶⁶ Pismo iz Oblakove ostavštine. Na osnovi Valjavčevih primjera u vezi s grafemom *j/g* mogli bismo zaključiti da se tada Oblak mučio oko objašnjenja **d'*, koji je kod Vramca grafijski realiziran kao *j*, *g*, *gy*, u izgovoru sad kao *j*, sad kao *đ*. Vjerojatno da je Valjavec želio Oblaku pomoći pri rečenom problemu. Kako znamo, Vramec je slijedio tradiciju mađarskog pravopisa. U vezi s *gy* v. »Archiv für slawische Philologie«, Bd. IV, Berlin 1880, 486.

To zapravo svjedoči da je Vramec ostao pri pravopisnoj tradiciji kakvu je već 1560. Trubaru predlagao glasoviti Pavao Skalić (1556—1575) kada je pisao izvještaj o njegovu jeziku i pravopisu. Skalić veli da treba pisati *chlouik*, *luch*, *ochak*, a ne *zhlouik*, *luzh*, *ozhak*. Više o tome v. moj rad Pavao Skalić u službi

V. Jagić piše i Franji Fancevu (1882—1943) 26. listopada 1912, dakle u vrijeme kada Fancev priprema svoje *Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie*: »Ne znam, znate li da i ja imam (Oblakov) exemplar Vramčeve postile, ali gdje i gdje fale listovi. Htio sam prije više godina svoj eksemplar popuniti sa Varaždinskim, ali ga fratri ne htjedoše poslati ovamo. Tako je moj defektan, ali ima u njemu nešto i od drugog dijela.«⁶⁷

Na osnovi ovdje spomenutih radova, u kojima se Vramčeva djela proučavaju s jezičnog aspekta, proizlazi da je njihovo značenje i mjesto u slavonskoj filologiji mnogo veće od onoga koje im se pripisuje u našim povijestima književnosti.

I na kraju ipak moram istaći jednu površnu konstataciju u članku *Pregled hrvatske književnosti od početka do približno godine 1800*, objavljenom u jednom našem renomiranom zborniku. Naime tu čitamo: »U užoj Hrvatskoj, koja se u to doba naziva 'reliquiae reliquiarum' (riječ je o 17. st., A. J.), javlja se književnost na kajkavskom dijalektu: prva djela (.../ kajkavskih pisaca štampana su već u XVII stoljeću /.../«⁶⁸ — Nije jasno je li Vramec, pa i Pergošić, iz 16. st. namjerno zaobiden ili se to desilo »zabunom« autora članka. Sličan postupak, nažalost, možemo uočiti i u članku *Kajkavska idiomatika, kritički obzori*, u kojem u vremenskom rasponu između I. Pergošića i J. Habeldela ne nalazimo A. Vramca.⁶⁹ Također iznenađuje najnoviji članak u »Zgodovinskom časopisu« 41, št. 3, Ljubljana 1987, 469—470, pod

reformacije, Družbena in kulturna podobra slovenske reformacije — zbornik, SAZU, Ljubljana 1986, 128—139.

⁶⁷ Cit. prema: *Korespondencija Vatroslava Jagića*, JAZU, knj. 1, uredio Petar Skok, Zagreb 1953, 407. Da je kojom srećom Jagić dobio taj franjevački primjerak Vramčeve *Postille* iz Varaždina, sigurno bi i on tada ispravio Fancevljev podatak koji krivo upućuje, naime da je taj primjerak 1705. bio u knjižnici pavlinskog samostana u Remetama (kraj Zagreba). Latinski zapis *Postilli* — »Liber con(ven)tus Remetincensis 1705« — govori da je riječ o *Remetincu kraj Novog Marofa*, nedaleko Varaždina, gdje je zaista postojao franjevački samostan, iz kojega je *Postilla* kasnije prenesena u Varaždin. U knjizi *Život i djelo A. Vramca* i ja sam preuzeo informaciju kako ju je Fancev interpretirao, jer godine 1975, kada sam želio vidjeti taj primjerak Vramčeve *Postille* kod varaždinskih franjevaca, nisam ga mogao dobiti na uvid, budući da knjižnica tada nije bila sređena. Jedino što mi je preostalo, bila je Fancevljeva informacija o njemu. Međutim sada, kada je taj primjerak ponovo došao na svjetlo dana, zahvaljujući fra Vatroslavu Frkinu i Simi Juriću, koji su ljeti 1986. popisivali inkunabule u istoj franjevačkoj knjižnici u Varaždinu, imao sam prilike da pregledam primjerak Vramčeve *Postille* koji je V. Jagić želio imati kod sebe. Prema tome, moj zapis u knjizi (1981) valja promatrati iz sadašnjeg aspekta, tj. onaj primjerak za koji je Fancev mislio da je bio u Remetama, nalazio se zapravo u Remetincu. Rukopisni umetnik u tom primjerku na str. 193—200 razlikuje se od originala, tj. Vramčeva jezika, u pravopisu, fonologiji i morfologiji. Usp. moj rad u vezi s rukopisnim umetkom u Slavističnoj reviji, br. 1—3, Ljubljana 1989, 295—308.

⁶⁸ Cit. iz »Zbornika Zagrebačke slavističke škole«, knj. 4, Zagreb 1976, 300. — Za ovaj prilog uglavnom sam konzultirao radove u kojima dolazi do izražaja jezični aspekt Vramčevih djela, tako da nisam navodio sve ono što je o Vramcu pisano u povijestima hrvatske književnosti i radovima Olge Šojat, Marina Franičevića i dr. Njihovi radovi navedeni su u bibliografiji knjige *Život i djelo A. Vramca*.

⁶⁹ Usp. *Rasprave Zavoda za jezik*, knj. 13, Zagreb 1987, 31—34.

naslovom *Toponimika in etnika v Trubarjevih predgovorih in posvetilih*, u kojem autor J.R. iz nepoznatog razloga također prešućuje neke činjenice u vezi s Vramcem. Osim toga čudna je njegova konstatacija: »Vitezovićeve *Kronika* je glade zgodovine vseh slovenskih dežel celo bogatejša, zanimivejša od Vramčeve — čeprav je precej črpal iz Vramca.« Vitezović je prenio u svoju *Kroniku* sve godine s događajima od početka stvaranja svijeta do 1578. godine iz Vramčeve *Kronike*, uostalom to je Vitezović i potvrdio u predgovoru svoje *Kronike*. Od 1578. nadalje Vitezović nastavlja sa svojim podacima, i taj dio može biti iscrpniji. To pak nije razlog za minoriziranje vrijednosti Vramčeve *Kronike*, koja joj pripada u onom kontekstu u kojem sam je prikazao u knjizi *Život i djelo Antuna Vramca* (1981).

S u m m a r y

The works of Antun Vramec (1538—1588), *Kronika* (1578) and *Postilla* (1586), have been the center of scholarly for over 120 years. They have been examined from the points of view of the history of language, dialects, literature, culture, printing, theology, etc.

The present article first surveys the presence of Vramec's name and Vramec's literature in the works of scholars writing before Slavic philology became a distinct and separate science, e.g. in the works of Blaž Škrinjarić, *De Agno Paschali* (1587), the Croatian cartographer Stjepan Glavač (1673), Pavao Vitezović (1696), Josip Bedeković (1572). The second part of the article discusses the 19th and 20th century philological studies of Vramec's works. Special attention is paid to the correspondence between famous Slavists inasmuch as it deals with Vramec and his works: A. Raič—F. Miklosič, T. Maretić—V. Jagić, V. Jagić—F. Rački, M. Valjavec—V. Oblak.

As it turns out, Vramec's works have interested Slavic philology more than the works of any other Kajkavian author. Their place and importance are much higher than the histories of Croatian literature have so far led one to believe.